

Lucija Stepančič

Tomaž Kosmač: *Varnost*.

Ljubljana: Študentska založba (zbirka Beletrina), 2012.

Iz današnjega zornega kota v industrijskih gigantih, ki so se pred desetletji bohotali v svoji navidezni avtoritarnosti in brezprizivnosti, ni težko ugledati sedanjih kadavrov, Tomaž Kosmač pa nam ta, kot se izkaže, žmohtno obskuren svet približa z osupljivo močjo časovnega stroja. Dvorišča. Skladišča. Vratarnice. Delavnice. Vonj po znoju in po pivu, vseprežemajoč cigaretni dim in zlovesče odplake iz rudnika živega srebra. Hale “z nastlanimi opilki, smradom po kovini in s sivimi stružnicami ... Kot bi hodil po megli namesto po žarkih sonca. V takem okolju smoga arbajterji preživijo tretjino svojega življenja in so celo ponosni na to.” Medtem ko avtor iz (dobesedno) odpadnih surovin naredi svojevrstno odisejado: napeto, berljiivo, nadvse duhovito in z zagonetnim presežkom. Roman si vso pozornost zasluži že zato, ker je s svojo pikareskno vsebino že pravicata redkost, za ubranost oblike in vsebine pa poskrbi tudi dobra mera avtentičnega lumpenproletarskega humorja s primesmi nadvse prefinjene samoironije.

Varnost je avtobiografija. Kosmo v njej opisuje – od prvega do zadnjega dne – svojo delovno dobo, preživeto v vlogi varnostnika. Naslovi poglavij – Gostol; Mercator; Zidgrad; Kolektor; Rudnik živega srebra; IMP; Avtoprevoz; Zdravstveni dom; Gostol; Čipka; Mesna industrija Primorske – poimenujejo postaje na tem potu, ki (resnici na ljubo) niti ni bil križev, s svojo krožnostjo pa vendarle daje misliti. Tem bolj, ker gre za Idrijo in njeno brutalno industrializiranost.

V stranskih vlogah in kot statisti nastopajo “uporniški izobraženci, umetniki in v usnje odeti pankerji z lolitami”. To so pač osemdeseta prejšnjega stoletja: “Pankerji so sicer delali v tovarnah, vendar jim je bilo izpod časti nositi mančo s sabo. Ne bi se skladalo z njihovim imidžem. Redile so jih gimnazijke. Po pouku so z izbranci posedele kakšni dve uri in nato odhitele v naročje staršev, da so izmolzle denar za naslednji zmenek. Umetniki so itak od zdavnaj živeli v oblakih in čakali, da jih

odkrije svet. Izobraženci so morali domov, ker jih je zjutraj čakala redna tlaka.” Klošarji so “fantazirali in se ponavljali. V namišljeni svobodi so kakor delavci hodili na šiht. Le na drug način.” V ospredju dogajanja so seveda varnostniki – in dve varnostnici (nimfi, manekenki, “najlepši v vsej Idriji”), pa še kakšen primerek nižje gosposke v tovarniški hierarhiji, z eno samo skupno točko, alkoholom, sicer pa vsak s kar najbolj svojo prav posebno ubrisanostjo, ki predstavljajo neverjetno zbirko originalov, pravcato galerijo portretov.

Na videz preprosto pisanje je bogato opremljeno s kontrasti: za začetek se tukaj druga ob drugi najdeta groteskna socialistična resnoba, ki je uniformirani osebi – tudi varnostniku – dajala absolutno veljavo, ter podtalna Arkadija, neverjetne možnosti, ki so se odpirale krivinašem vseh vrst. Podobno učinkuje puščobnost okolice (Idrija z rudnikom živega srebra v zapiranju ne predstavlja le degradiranega območja, temveč zdravju nevarno področje, kjer je življenjska doba v povprečju znano znižana), v zlovešči štimungji pa vendarle uspeva lumpenproletarska idila v znamenju medsebojne potuhe, pijančevanja, špekulacij in baharije. Podobno dvoumnost ponuja avtor kot samotar, ki že prav puščavniško beži od ljudi in svojo vratarnico dojema precej podobno kot menih svojo celico, a se v vlogi nočnega jezdecja prelevi v sočnega, že kar lovskega pripovedovalca. Le iz “bule” mu je treba nagniti, pa se že povsem spremeni.

Njegova nočna dežurstva so fantastično razvejana, res kot prave odisejate: rahla slaba vest pripovedovalca zaradi zanemarjanja delovnih dolžnosti hitro (iz)hlapi, kmalu postane le še kontrast vse bolj napetemu dogajanju. V osnovi zahojena provincialno proletarska scena pa zablesti v čarih nočnega življenja. Kosmo se z dežurstva mimogrede izmuzne na pastirsko veselico, kjer je več organizatorjev kot obiskovalcev, se zapije z mehaniki ali pa ga lovec, oblečen v lodn, navsezgodaj zjutraj pripelje s koncerta Exploited v Šentvidu. V žurerskem nočturnu se iz teme kar naprej pojavljajo najrazličnejši izmečki in odbitki, bralec pa se nad ponudbo zabave lahko kar zamisli, saj znatno prekaša dogajanje v prestolnici.

Obrobje družbe, v slovenski literaturi že tolikokrat tematizirano, je tokrat prikazano brez patosa ponižanih in razžaljenih, brez zahojenosti, brez vsakega naslajanja nad zavoženostjo, brezupom in brezizhodnostjo, brez vsakega komentarja o izpraznjenosti medčloveških odnosov. Sicer pa pomeni pristanek na dnu hierarhije za Kosma svobodno izbiro: vratarnica je prav posebna opazovalnica, kjer kmalu prav nič človeškega ni več tuje, medtem ko avtor po skuliranosti prekaša še Diogena v sodu: brezmejne človeške neumnosti se mu niti komentirati več ne da. Na videno in slišano se ne spravlja niti z olepševanjem niti z ostrino, temveč skozi prizmo

brezmejne prostosti. Kosmo seveda ne nastopi kot kritik (nekdanjega) sistema – to bi bilo ob vseh preočitnostih že kar odveč: pa tudi sicer o tedaj (okrog leta 1985) vse bolj aktualni oporečniški drži ni niti sledu – čeprav v romanu redno kupuje Mladino. Prav nasprotno: prostodušno nam sporoča, da hedonistično izkorišča luknje v sistemu in da z vsesplošno gnilobo živi v svojevrstni simbiozi. Iz navidezno brezciljnih debaklov pa počasi izoblikuje “nov način miselnosti. Zdela se mi je lepša od vseh dotlej prebranih in slišanih naukov. Bila je tisto, po čemer sem hrepenel.”

In že smo pri tem, kar je v Kosmovem romanu (in ne le v romanu!) najbolj vznemirljivo: občutek neprilagojenosti, ki bi bil pri večini drugih dokaj banalen, se pri njem spremeni v lebdenje med različnimi možnostmi, svoje pa doda tudi nenavaden delovnik (po možnosti same nočne, ki se jim drugi varnostniki čim bolj izogibajo). Te vrste odtujitev od ostalega človeštva počasi izkristalizira resničnost, ugledano iz povsem drugega zornega kota. V pritajeni drznosti nočnih odtenkov pa je seveda vse še toliko bolj osupljivo. Po svoji nočni pokrajini se avtor premika kot senca (čeprav pogosto kozla) in je samotar, ki kljub nenehnemu nalivanju in pornografskim sanjarijam izžareva svojevrstno askezo. Njegov svet se kljub vsej raskavosti lahko bere kot svojevrsten nočno, naslikan z barvami, ki jim neonska razsvetljava kvečjemu še dodaja čar. Avtor niti pametnejši noče biti: oziroma samo toliko, da mimo kontrole prešverca bulo ali dve ter da si najde kritje za premnoge nočne eskapade (kar počenja s prisebnostjo superjunaka).

In ne nazadnje: z *Varnostjo*, ali še prej z avtorjem samim, smo dobili preobrnjeni mit o Cankarjevi (in cankarjanski) materi Francki, ki teče za vozom in se pri tem vedno znova spotika ter pada kot Kristus pod križem. Namesto nje je tukaj raje kosmačevski sin Tomaž, ki z voza – domnevno vozečega boljšemu življenju naproti, raje kar skoči, čeprav na tleh pristane s “polomljeno taco” in delavsko knjižico v roki. Toda po zlu ni šel samo eden od najtrdovratnejših slovenskih mitov, temveč je na preizkušnji tudi bildungsroman, dosežek širšega časa in prostora.

Kosmov prvoosebni pripovedovalec od šanka do šanka ne doživi nobenih dramatičnih preoblikovanj, ki pestijo junake bolj tradicionalno zastavljenih romanov, kvečjemu izgubi nekaj naivnosti in se izbrusi v še nekoliko spretnejšega umetnika preživetja.

Kar zares dozori v njem, je odločitev, da si v življenju prav zares želi pisati: in tudi kupček na stroj izpisanih listov počasi, a vztrajno narašča. Kar pa ni malo. Še zdaleč ne. Če ni dosežek že samo kljubovanje lepljivemu elementu, v katerem se je znašel. To pomeni, da je *Varnost* pravo branje za vse, ki iščejo, kam bi pobegnili pred sfiženo novodobno pravljico o uspehu. In ne le zanje.